

KIYILARDA MÜLKİYET İLİŞKİLERİ

Aydın ZEVLİLER*

Mülkiyet ilişkileri söz konusu olduğunda, kıyı kavramını yapı (imar) hukukundakinden¹, toprak reformu uygulamasındakinden² Devletler Hukukundaki ve Coğrafyadaki anlamından³ daha kapsamlı olarak ele almak gerekir.

İmar düzeni açısından ve kamu mallarına girmesi nedeniyle özel bir kamusal düzene bağlı tutulan kıyı şeridi kavramının saptanması, tebliğimizin konusu değildir.

Ancak bizim burada saptamamız gereken şey, kıyı şeridi denilen ve kamu mallarından olup, yasaların diliyle⁴; "devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan" ve "kamuun yararlanmasına açık bulunan" kıyıların mülkiyet konusu olup olamayacağı; olacakssa kimin malik sayılacağı; ve ne çeşit mülkiyet olacağı; mülkiyet söz konusu olamayacaksa, kişilerle ve idareye bu kıyı şeridi arasındaki ilişkinin nasıl bir hukuki ilişki sayılacağıdır. Ancak, kıyılardaki mülkiyet ilişkilerini belirlerken bu kadarıyla yetinmek doğru değildir. Çünkü şeride bitişik olan ya da olmayan ve kıyıdan belirli uzaklıkta bulunan çeşitli taşınmazlar üzerindeki mülkiyet ilişkileri ve mülkiyetin kapsamı da önemle ele alınması gereken konulardandır. Fakat bu, tebliğimizin sınırlarını aşacağından, biz yalnızca kıyı şeridi üzerinde mülkiyetin söz konusu olup olmayacağını; olacakssa ne çeşit bir mülkiyet olduğunu ve kimin malik olduğunu; olamayacaksa kişilerle idarenin bu kıyı çizgisine olan ilişkilerinin niteliğinin ne olduğu konularını ele alacağız.

A — KIYI ŞERİDİ KAVRAMI :

İncelememizin kapsamı açısından kıyı şeridi denilince; göl, deniz, ve akarsularda, suyun en yüksek olduğu anda karaya deydiği noktaların birleşimiyle,

* Doç. Dr. Aydın Zevkli'er, A.Ü. Hukuk Fakültesi öğretim üyesidir.

¹ İmar K. Ek. md. 7-8, Yönetmelik md. 1, 05 (RG. 18 ocak 1975, sayı : 15122), Bu Yönetmeliğe bağlı genelgeler, (RG. 15 Nisan 1975, sayı : 15209; RG. 22 Mart 1975, sayı : 15185)

² Yürürlükten halkan T.T.R.K. 212 madde

³ Meydan-Larouse, Kıyı kavramı

⁴ MK. 641, 1617 sayılı K. 20, Yönetmeliğe bağlı 68 nolu Genelge md. 4. (RG. 22 mart 1975, sayı : 15185)

en alçak olduğu anda deydiği noktaları birleştiren çizgi arasında yer alan gerit biçimindeki kara parçası anlaşılır.⁵ Buna karşılık, yapı (İmar) düzeni açısından kıyı şeridinin kapsamını bu tanımlamadan daha da geniş tutma olanağı vardır.⁶

B — KIYI ÇEŞİDİNİN HANGİ ÇEŞİT MALLARDAN SAYILACAGI :

Kısa tanımını yaptığımız kıyı şeridinin hangi tür taşınmazlardan sayılacağı konusunda Hukukumuzda açık ve ayrıntılı bir yasa kuralı yoktur. Ancak, gerek öğretide, gerek uygulamada ve gerekse yönetmelik ve genelge düzeyindeki düzenlemelerde, görüş birliği sağlandığına tanık oluyoruz. Bu görüş birliği çerçevesinde; kıyı şeridi, genellikle üzerinde tarım yapılamayan bir özellik taşıyor, doğal olayların etkisiyle bu kıyı şeridi zaman zaman sularla kaplanır. Üzerinde tarım yapılamayan bu gibi yerler, denizin, yani suyun bir bütünüyleyi parçası sayılırlar. Bu gibi yerler Medeni Kanunun 641 inci maddesi anlamında sahihsiz mallardan sayılırlar ve Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunurlar. Buralar kamunun yararlanmasına açık yerlerdendir, herkes eşit biçimde ve bir ücret ödeme zorunda olmaksızın buralardan serbestçe yararlanabilir.⁷

Özetle bu yerler, "kamunun yararlanmasına açık" ve "Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerler"dendir.

Böyle olunca, bu tür yerlerin hukuki niteliğini kamu malları ayrımı içinde aramak gerekir. Kamu mallarını ayrıntılı biçimde belirleyen ve çeşitleriyle herbirinin statüsünü saptayan bir yasa kuralı (MK. 641 hariç ZGB. 664) gerek Hukukumuzda, gerek Alman, İsviçre, Fransız ve Avusturya hukuklarında yoktur. Ancak bazı yasalar, kamu mallarından bazıları hakkında tek tek düzenlemeler getirmiş olabilir. Zaten her kamu malının hizmet ettiği amaç ve kamuya sağladığı yararlar yere ve zamana göre değişik olabileceğinden, yasalar da kamu mallarını böyle kesin çizgilerle belirtmekten kaçınırlar.⁸

Bu durumda kamu mallarının tümüyle hangi çeşitlerden oluştuğunu belirlemek ve hangi hukuki statüye bağlı olacağını saptamak öğretiyeye kaimdir. Al-

⁵ Zevkililer, Aydın : Gayrimenkul Sınır İhtilâfları, Ankara 1976, sh. 24; Hancke : Uferlinie und Eigentumsgrenze, Z vermW 56, 1927, 573-574; Soyka Theodor : Eigentumsverhältnisse und rechtliche Grenzen an Gewässer, ZVermW, 1927, 56, sh. 203 vd; Yargıtay İçt. Bk. 13.3.1972, E. 970/7, K. 972/4 (RK. 1972, s. 4-5, sh. 25).

⁶ bk. İmar Kanununun Ek 7. ve 8. maddelerine ilişkin Yönetmelik md. 1.05/b. 2, 3 (RG. 18 Ocak 1975, sayı 15122).

⁷ Zevkililer : 25-28; Sungurbey, İsmet : Medeni Hukuk Eleştirileri, C. II, İstanbul 1970 : sh. 199; Düren, Akin : İdare Malları, Ankara 1975, sh. 100-102; İmar Kanunu Ek. 7, 8. maddelere ilişkin Yönetmelik, md. 1. 05/b, 4., 1. 06; Bu Yönetmeliğe bağlı 68 sayılı Genelge (RG. 18 Ocak 1975, sayı, 15122; RG. 22 Mart 1975, sayı, 15185); Yargıtay İçt. Bk. 13.3.1972, E. 970/7, K. 972/4 (RK. 1972, s. 4-5, sh 25); HGK. 4.11.1967, E. 7-396, K. 1967/505 (Ozanalp, Nusret : Tapulama Kanunu Şerhi, Nr. 23), HGK. 17.7.1963, E. 1-559, K. 1963/575; (Ozanalp : Nr. 29); 7. HD. 7.4.1969/814, K. 1969/2802 (Ozanalp : Nr. 49), 7. H.D. 29.3.1973, E. 1450, K. 2097 (Yayınlanmamış).

⁸ Forsthoff, Ernst : Lehrbuch des Verwaltungsrechts, Bd. I. Allgemeiner Teil München 1973, sh. 377; Wolf Hans J-Bachof, Otto : Verwaltungsrecht., I. 9. Auflage, München 1974, sh. 486-487, 508-509; Stritter, Gustav : Praktische Bedeutung der Theorie vom öffentlichen Eigentum im Vergleich zu der herrschenden Lehre von Rechtsstellung der öffentlichen Sachen, Wiesbaden 1934, sh. 5.

man, İsviçre, Fransız ve Türk Hukuklarında kamu mallarının çeşitlerini ve bağlı olacakları kuralları saptama konusunda görüş birliği yoktur. Bazılarının kamu malı saydığını ötekiler kamu malı kapsamı dışında tutarlar.⁹ Türk Hukukunda çoğunluğun üzerinde birleştiği görüş gereğince, **İdare malları**; 1- Özel mallar ve 2- Kamu malları olarak ikiye ayrılırlar. Kamu malları da; a) Hizmet malları ve b) Kamunun ortak kullanmasına açık mallar olarak ayrılır. Bu (b) sınıftaki mallar ayrıca; Ortamalları ve Sahipsiz mallar olarak ikili bir ayrıma tabi tutulur.¹⁰

Kıyı şeridinin bu ayırım içindeki yeri; kamu mallarından, kamunun ortak kullanmasına açık mallar grubudur. (Sachen im Gemeingebrauch)¹¹.

Kamu malları kavramını en dar tutan görüş yandaşları da, kamu mallarının, yalnızca kamunun ortak yararlanmasına açık mallardan oluştuğunu ileri sürerler.¹²

Görülüyor ki tüm görüşler, kıyı şeridinin dahil olduğu, kamunun ortak yararlanmasına açık malların kamu malı olduğu hakkında görüş birliğindedirler.

Medeni Kanunumuzun 641 inci maddesi (ZGB 664) de bu görüşü pekiştirir.¹³ Gerek yürürlükteki hukuk düzeni, gerek öğreti ve gerekse uygulama açısından, **kıyı şeridinin kamu mallarından olduğunu**, burada kesinlikle söyleyebiliriz.

C — KIYI ÜZERİNDE MÜLKİYETİN SÖZ KONUSU OLUP OLAMAYACAĞI ve BUNUN ÇEŞİDİ .

Kıyı şeridi, "devletin hüküm ve tasarrufu altında" olan ve "herkesin serbest yararlanmasına açık" yerlerdendir. Herkesin serbest yararlanmasına açık yerlerin mülkiyete konu olup olamayacağı belirli bir kuralla açıklığa kavuşturulmuş değildir. Medeni Kanunun 641 inci maddesinde (ZGB 664), ve öteki bazı düzenlemelerde¹⁴, bu gibi yerlerin "Devletin hüküm ve tasarrufu altında" bulunduğu belirtilmiş, fakat bunun ne anlama geldiği açıklanmamıştır.

Bu yüzden "Devletin hüküm ve tasarrufu altında" (hoheitliche Gewalt des Staates) bulunmanın ne anlama geldiği üzerinde değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlere değinmeden önce, genel olarak kamu malları üzerinde mülkiyet kurulup kurulamayacağı hakkındaki görüşlere bir göz gezdirmek gerekir.

⁹ Bu hukuk sistemlerindeki tartışmalar ve kamu malları ayrımları için bk. Düren : sh. 4
¹⁰ Düren : 36-41.

¹¹ Wolff-Bachof : 484-487; Forsthoff : 383; Düren : 103-102 Zevkiler : 25-28; Sungurbey : 199; Yargıtay İct. Bk. 13.3.1972. E. 970/7, K. 972/4. (RK. 1972; s. 4-5, sh. 25); İmar K. Ek. 7. 8. maddelere ilişkin Yönetmelik md. 1. 05/b, 4; 1. 06 (RG. 18 Ocak 1975, sayı 15122); Bu yönetmeliğe bağlı 68 nolu Genelge (RG. 22 Mart 1975, sayı 15185).

¹² Otto Mayer : Eisenbahn und Wegerecht (Archiv des öffentlichen Rechts, 16, 1901, sh. 38 vd.) Otto Mayer : Verwaltungsgesetzrecht. Bd. 2, sh. 39 vd; Jellinek; Regelberger. Obermayer (bk. Forsthoff : 377).

¹³ 1757 sayılı Yasa, 19, 235 (Yürürlükten kaldırıldı); İmar K. 7; Ayrıca bk. 1617 sayılı Yasa 20/son, 167 sayılı yasa, 1; 6831 sayılı Yasa.

¹⁴ bk. 13 nolu dipnotu.

1 — Genel Olarak Kamu Malları Üzerinde Mülkiyetin Söz Konusu Olup Olamayacağı :

a — **Kamu Malları Üzerinde Mülkiyetin Söz Konusu Olamayacağı Görüşü :**

Fransız Hukukunda Prouthon, Ducroq Berthelemy, gibi bazı hukukçuların ileri sürdükleri görüş gereğince; kamu malları, mahiyetleri gereği özel mülkiyete konu olamazlar ve bunlar üzerinde Devletin mülkiyete sahip olduğu da ileri sürülemez. İdare, bu gibi mallar üzerinde yalnızca bir "denetim ve gözetim" yetkisine sahiptir. Buna karşılık, bu mallar üzerinde Devlet, mülkiyetten doğan usus (kullanma), fructus (semere toplama), abusus (tasarruf etme) yetkilerine sahip değildir.

Bu görüş Türk Hukukunda bazı yazarlarca kısmen kabul edilmektedir¹⁵.

b — **Kamu malları üzerinde mülkiyetin söz konusu olduğunu savunan görüşler :**

aa — **Kamu malları üzerinde idarenin kamu hukuku kurallarına bağlı bir kamu mülkiyetine sahip olduğu görüşü :**

Fransız Hukukundaki domaine public deyimıyla belirlenen teoriye dayanan bu görüş yandaşlarına göre¹⁶; idare, kamu malları üzerinde bir mülkiyet hakkına sahiptir. Bu mülkiyet kamu mülkiyetidir. İdare buna dayanarak ve malın tahsis amacıyla sınırlı olarak bu malları kullanır, gelirlerini toplar, hatta hizmet mallarını ve orta mallarını özel malları arasına soktuktan sonra devir ve temlik edebilir, Medenî Hukuk anlamında zilyetlik ve mülkiyetten doğan ve komşuluk hakkına ilişkin yetkiler de kullanabilir. Bu mülkiyet kamu hukuku kurallarına tabidir. Bu görüş yandaşlarına göre; idare, kamu malları üzerinde semerelerinden yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkilerine sahiptir. Belki de idarenin doğrudan doğruya yararlanıp kullanamayacağı kamu malları, yalnızca kamunun ortak yararlanmasına açık mallardır¹⁷. Alman Hukukunda da, Fransız Hukukundan esinlenilerek Otto Mayer tarafından ortaya atılan kamu mülkiyeti görüşü Eisele tarafından geliştirilmiş ve bir çok taraftar bulmuştur¹⁸. Bu görüş, İsviçre Hukukunda ve Türk Hukukunda da çoğunluk tarafından kabul edilmiştir.¹⁹

¹⁵ Akipek., Jale : Devlet Orman Arazisi Üzerinde Üst Hakkı, Prof. Dr. Fazıl Berki'ye Armağan, Ankara 1977, sh. 11; Onar, Sıddık Sami : Amme Emlâki Teorisi, Ebul'ula Mar-din'e Armağan, İstanbul 1943, s. 526 vd., Cin, Halil : Türk Hukukunda Mer'a Yaylak ve Kısıklar, Ankara 1975, sh. 12, Velidedeoğlu Esmer : Gayrimenkul Tasarrufları ve Tapu Sicili Tatbikatu, İstanbul 1956, sh. 147-151, Tekinay, Selâhattin Sulhi : Eşya Hukuku, İst. 1970-71, sh. 22.

¹⁶ Fransız Hukukunda bu görüşte olan; Berthelemy; Haurlo; Waline, Laubadere'e yapılan yollamalar için bk. (Düren : 47).

¹⁷ Düren : 48, Özyörük; Mukbil : İdare Hukuku Ders Notları, Ankara 1958-59 sh. 201.

¹⁸ Alman Hukukunda bu görüş; Apelt, Behr, Bunler, Eisele, Fleischmann, Guba, Hartmann, Köhne, Layer, Lewy, Lift, Newiasky, Neuener, Peters, Perlmann, Sperl, Schelcher Pay'aşmaktadır (Bu yazarlara yapılan yollamalar için bk. Stritter, Güstave : Praktische Bedeutung vom öffentlichen Eigentum Wiesbaden 1934, sh. 1-2).

¹⁹ Bu görüşü benimseyen Meier-Hayoz. Art. 664. Nr. 93. Onar. Derbil, Özyörük, Doğanay'a yapılan yollamalar için bk. Düren ; 75, 58.

Ne var ki, bu görüş bazı yönlerden eleştirilmeye elverişlidir.

(2°) Bir kez bu görüş yandaşları bile, bazı mallardan örneğin kamunun ortak yararlanmasına sunulmuş mallardan idarenin doğrudan doğruya yararlanamayacağını ve bunları doğrudan doğruya kullanamayacağını kabul etmektedirler. O halde bu çeşit mallar üzerinde kamu mülkiyeti de yoktur.

(2°) İkinci kez, bu görüşün tehlikeli olan yanı; idarenin kamu mülkiyetine dayanarak, orta mallarını bile özel malları arasına sokarak devir ve temlik edebileceğidir²⁰. Bunun kabulü, kamu maliyarının temel niteliği olan kamuya hizmet etme amacının keyfi olarak ortadan kaldırılabilmesi sonucunu doğurur²¹.

(3°) Bu görüşün eleştirilebilecek öteki yanı da, idarenin kamu mülkiyeti ilişkilerinde, Medeni Hukukun zilyetlik, mülkiyet ve komşuluk haklarından doğan yetkileri kullanabileceğidir²². Aslında Forsthoff'un da dediği gibi²³, kamu mallarının ve kamu mülkiyetinin kamu hukuku kurallarına bağlı olacağını ileri sürmek, kamu mallarını özel hukuktan tümüyle uzaklaştırır. Böyle olunca özel hukuk nitelikli çekişmeler söz konusu olamaz ve Medeni Kanunun kuralları uygulanamaz. Bu mallarla ilgili çekişmeler de idari yargı yoluna bağlıdır. Buna karşılık kamu mülkiyeti yandaşlarının, idarenin gerektiğinde -kamu hukuku kurallarının yetersiz olduğu hallerde- Medeni Kanunun mülkiyet, zilyetlik ve komşuluk ilişkileriyle ilgili kurallarına başvurabileceğini söylemelci bir çelişkidir.

Kanımızca bu yapmacık bir ikilik yaratma çabasından öteye gidemez.

bb — **Kamu malları üzerindeki mülkiyet ilişkilerinde hem özel hukuk hem de kamu hukuku kurallarının (özel mülkiyet ve kamu mülkiyeti) geçerli olacağı görüşü :**

Bu görüş, özellikle Alman Hukukunda geliştirilmiş ve çok yandaş da bulmuştur²⁴.

Bu görüş yandaşları da Fransız Hukukçusu Pardessus tarafından geliştirilen **domaine public** kuramından esinlenmişler ve Otto Mayer'in Alman Hukuku-

²⁰ Bu görüş yandaşları hakkında bk. Düren : 48

²¹ Bu konuda bk. sh.

²² bk. sh. 9

²³ Forsthoff : 380, dn. 5.

²⁴ Bu görüşün yandaşları şu yazarlardır; Almfick, An Schütz, Biermann, Dorncr, Seng, Fleiner, Frauer, Friedrichs, Gruch, Genzmer, Germershausen-Seidel, Gerke, Hatshek, Hedemann, Helfritz, Hölder, Holstein, Jellinek (Georg) Kaufmann, Körner, Kormanu, Lassar, Oertmann, Oswald, Regelsberger, Schmidt, Schön, Schultzenstein Theobald, Wappäus. Uygulamada da bu görüş Sacshen Eyaleti Yüksek İdari Mahkemesi tarafından 5 Şubat 1902 tarihli kararlar benimsenmiş, fakat mahkeme sonradan bu görüşten cayarak, Kamu mülkiyeti görüşünü kabul etmiştir. (Bu yollamalar için bk. Stritter : 2).

na aktardığı bu kuramla ilgili görüşleri geliştirerek bu tezi ortaya atmışlardır²⁵. Türk Hukukunda da Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta tarafından benimsenen²⁶bu görüş gereğince; kamu malları bir yandan kamu hukuku kurallarına bağlı olurken, öte yandan da olanak olduğu oranda özel hukuk kurallarına bağlıdır. Özel Hukuk ve Kamu Hukukunun her birinin kamu malına ilişkin düzenleme derecesi malın çeşidine göre değişir. Kamu malının özel hukuka bağlılık derecesini belirlemede o malın mülkiyete konu olup olmayacağı da rol oynar.

Bu görüşe göre; idari mamelek (Verwaltungsvermögen) ve kamunun serbest yararlanmasına açık mallar (Sachen im Gemeingebrauch) özel hukuk düzenine bağlıdır.²⁷

Aslında kanımızca bu gibi yerler nitelikleri gereği kesinkes değil kişilerin, devletin bile özel mülkiyetinde olamaz. Hatta kamu mallarında kamu mülkiyetinin geçerli olduğunu savunan görüş yandaşları bile, kamunun ortak yararlanmasına sunulmuş mallardan idarenin doğrudan doğruya yararlanıp onları kullanamayacağını belirtmekten çekinmemişlerdir.²⁸ Bu gibi mallar üzerinde mülkiyet hakkının kabulü, bunlardan kamunun yararlanmasını engelleyen ve ortadan kaldıran sonuçlar doğurur.

Bu nedenle bu görüşün -karma hukukî ilişki görüşü- yandaşları, görüşlerini değiştirilmiş özel mülkiyet (das modifizierte Privateigentum) teziyle pekiştirmeye çalışmışlardır²⁹. Buna göre; kamu malları üzerinde genel olarak özel mülkiyet geçerlidir ve bunlar üzerinde Medeni Kanun kurallarına göre tasarruflarda bulunulabilir (devir, temlik, aynı haklar kurulması gibi). Fakat bunun yanında, bu mallar üzerinde, bir de kamu hukukundan doğan bir egemenlik (Sachherrschaft) vardır³⁰. Bu nedenle kamu malları, kullanma ve yararlanma alanlarında kamu hukuku kurallarına bağlıdır. Kamu hukukuna bağlı olma, özel hukuka bağlı olma durumundan önce gelir. Dolayısıyla özel hukuka bağlı olma durumunda, malın tahsis amacıyla çatışmadığı sürece geçerlidir.

Özellikle bu malların dışarıdan gelecek haksız girişimlere karşı korunması ve malların kullanılması dolayısıyla üçüncü kişilerin uğradıkları zararların giderilmesi konularında Medeni Hukuk kuralları uygulanır³¹.

Ne var ki bu görüşün de eleştirilmeğe değer yanları vardır.

En başta, kamunun ortak yararlanmasına sunulmuş malları idarenin özel mülkiyetinde saymak çok sakıncalıdır. Çünkü bu görüş yandaşları, idarenin, özel mülkiyeti altındaki bu malları devir ve temlik etme, üzerlerinde aynı hak-

²⁵ Wolff - Bachoff : 494

²⁶ Balta, Tahsin Bekir : Kamu mallarından ve Özellikle Genel Sulardan Yararlanmanın Tabii Olduğu Rejim (Su kaynaklarının Kullanılması Hakkındaki Kanun Tasarısı İle İlgili Bilimsel Hafta, Ankara 1972 sh. 117-126).

²⁷ Wolff - Bachoff : 494; Buna karşılık Prof. Balta : Kıyı suları, göller, nehirler gibi yerlerin özel mülkiyet konusu olamayacağını ve özel hukuk kurallarına bağlı olmayacağını belirtmiştir, bk. sh. 120, 124.

²⁸ bk. sh.

²⁹ Düren : 51

³⁰ Balta : 120; Wolff - Bachof : 494 - 495.

³¹ Wolff - Bachoff : 505 - 506

lar kurma gibi işlemlere konu edebileceğini kabul etmektedirler. Böyle olunca, bu mallar günün birinde kamunun yararlanamayacağı bir statüye girip asıl amaçlarını yitirebilirler. Gerçi bu görüşün yandaşları, bu mallar üzerinde özel hukuk kurallarının uygulanabilmesi olanağının, malın tahsis amaçlarıyla sınırlı olacağını belirtmişlerdir. Fakat bu hiç bir zaman bir güvence değildir. Çoğu zaman özel bir topluluk yararı için, asıl çoğunluğun yararı geri plana atılabilmektedir³². Ayrıca Erichsen/Martens'in de dediği gibi³³, bu mallar üzerinde idarenin özel hukuk mülkliği tasarruflarda bulunmasını önleyici yasaklar getirilmesi olanağı bulunmazdı. Ancak idarenin, özel mülkiyeti altında olduğu söylenen kamu malları üzerinde kamunun zararına özel hukuk işlemlerine girişmesini önlemek üzere, kamu malları üzerinde kamu lehine -kişilerin kullanmaları konusunda- ve idare aleyhine kamu hukuku karakterli bir irtifak hakkı (*öffentliche Dienstbarkeit*) kurulmuş olduğu biçiminde kavram oyunlarına girişilmişdir³⁴. Ancak unutmamak gerekir ki, bu biçimdeki aynı hak kurulması, özel hukuk anlamındaki tesarruf yasağı olarak kabul edilemez ve bu biçimdeki önlemler malın devir ve temlikini önleyici nitelikte değildir.³⁵

Kanımızca, kamunun yararlanmasına açık mallar üzerindeki hakkı bir idari irtifak sayma olanağı yoktur. Bir kere bu gibi yerlerden kişiler -doğal nitelikleri gereği- idarenin herhangi bir iznine ya da tahsis kararına gerek kalmadan yararlanabilirler³⁶. Bu yararlanmayı idarenin tanıdığı bir irtifak biçiminde değerlendirme olanağı yoktur.

Bundan başka idare, bu malları gözetme ve onları koruma yükümü altında dır³⁷. Bu yükümü yerine getirirken idare, malın kullanılmasıyla ilgili bazı sınırlamalar, yasaklamalar ve kullanılış biçimini düzenleyici kurallar koyabilir. İdare, bunları yaparken kamu hukukundan doğan egemenlik gücüne dayanır, yoksa özel mülkiyet sahibi olarak davranmaz. Eğer özel hukuk nitelikli bir malik sayılıyorsa ve bu ilişkiler özel hukuka bağlı olsaydı, o zaman idareyle kişilerin bu malların kullanılmasıyla ilgili ilişkilerde birbirlerine eşit sayılması gerekirdi. Bu durumda da idarenin (Devletin) kendiliğinden ve kendi takdirine dayanarak aldığı bu önlemler, kendiliğinden ihkaki hak sayılırdı. Fakat Devlet bunları egemenlik gücüne dayanarak yaptığından böyle bir şey de söz konusu değildir.

∞ — Kamu malları üzerinde kolektif mülkiyet bulunduğu kanısını uyandıran görüş :

Pandekt Hukukçuları, idareyle kamu malı arasındaki ilişkilerden çok, kamu malından yararlanan kişilerle kamu malı arasındaki ilişkiler üzerinde dur-

³² Örneğin, tüm halkın yararlanacağı yerlerden olan deniz kıyıları, belirli bir azınlığa iskân amacıyla dağıtılabilmektedir. (bk. Sungurbey 199) ve Uygulamada böyle işlemlerin ortaya çıkması genellikle idarenin tahsis amacını yorumlamasına bağlı kalmaktadır.

³³ Erichsen/Martens : Allgemeines Verwaltungsrecht, Bd. I. Allgemeiner Teil München, 1973, sh. 341 - 347

³⁴ Bu konuda bk. Erichsen/Martens : 318,

³⁵ Erichsen/Martens : 318.

³⁶ bk. sh.

³⁷ Wollf - Bachoff : 494 - 495, Balta : 119.

muşlar ve kişilerin her birinin kamu mallarından yararlanmalarını çeşitli deyimlerle nitelemekle birlikte³⁸ genel olarak bunun özel hukuk nitelikli bir hak olduğunu savunmuşlardır.

Pandekt Hukukçularının çoğunun kabul ettiği gibi, bu hak özel hukuktan doğan bir hak sayılırsa, bunun sonucu olarak, kişilerin (toplumun) bu mallar üzerindeki yararlanma haklarını bir kolektif mülkiyet saymak ve toplumun tüm bireylerinin bu mallar üzerinde mülkiyet payına sahip olduğunu kabul etmek gerekeceği belirtilerek eleştirilmiştir.³⁹ Bu görüş, günümüzün pozitif hukuka ve gerçeklere uymaz⁴⁰. Bu görüşün sakıncasını gidermek için, yararlanma hakkının ancak belirli bir çevrenin bireylerine tanındığını ileri sürenler olmuştur. Ancak, kamunun ortak yararlanmasına açık mallar söz konusu olduğu zaman, belirli bir çevrenin bireyleri ile yabancı kişiler ayrımını yapma olanağı yoktur.⁴¹

Kanımızca bu görüş kabul edilemez.

Bir kez buradaki kolektif mülkiyeti, toplu mülkiyet, yani müşterek mülkiyet ya da elbirliği ortaklığı olarak anlayamayız. Elbirliği ortaklığının kurulabilmesi için yasal bir düzenleme gerekir. Böyle bir yasa kuralına kamu mallarıyla ilgili herhangi bir düzenlemede rastlayamayız. Bundan başka bu ilişkiyi müşterek mülkiyet ilişkisi biçiminde de değerlendiremeyiz. Aksini düşünürsek, bir kamu malından yararlanmayı aklından geçirmeyen ve ömürlü boyunca da yararlanmayan kişileri bile, sayısı belli olmayan toplu malikler gurubuna sokmuş oluruz. Ayrıca müşterek maliklerden her biri kendi payı hakkında malik hak ve yükümlülüğüne sahip olduğu halde (MK. 623/III) bir kamu malından yararlanan kişilerin bu yetkilere -payını satma, rehneme vs.- sahip olmadığını görüyoruz.

Buradaki mülkiyeti, sosyalist kolektif mülkiyet biçiminde de anlayamayız. Çünkü bu çeşit mülkiyet rejiminde mülkiyet ya da tek tek paylar, tek tek kişilere değil, topluma aittir. Ayrıca burada ele aldığımız Fransız, Alman, İsviçre ve Türk Hukukları bu sistemi benimsemeyip bireysel (özel) mülkiyet rejimini benimsemişlerdir. Bireysel (özel) mülkiyet rejimini benimseyen bir hukuk düzeninde, kamu mallarının bir bölümünün kolektif mülkiyet altında bulunduğunu ileri sürmek bir çelişki olur.

c — **Kamu mallarında, idarenin mülkiyetle bekçilik görevi arasında bir hak olduğunu ileri süren görüş :**

Bu görüş, Türk Hukukunda Prof. Dr. Süheyp Derbil tarafından ileri sürülmüştür. Derbil'e göre, Devletin kamu malları üzerindeki hakkını mülkiyet ola-

³⁸ Bu hakkı Apelt ve Peters eylemlî karşıtlık (Tatsachenreflex); Feiner, hukukî karşıtlık (Rechtsreflex); Hatschek; kişisel hakların yansınması (Ausfluss der persönlichen Rechte) ve yeni zamanlarda da Forsthoff, Jesch, Jesch, Mang gibi hukukçular da Subjektives öffentliches Recht (Sübjektif kamu hakkı) olarak ve Huber'de İhsan (Verleihung) olarak nitelendirir.

(Bu konudaki yollamalar için bk. Wolff - Bachof : 507.

³⁹ Otto Mayer; (Forsthoff : 391).

⁴⁰ Forsthoff : 391.

⁴¹ Forsthoff : 391.

rak kabul etmek çok ileri gitmek, bekçilik görevi (gözetim ve denetim) saymak ta çok geri kalmak olur. Onun için bu hakkı mülkiyet hakları ile beçlik görevi arasında bir başka çeşit hak grubu olarak kabul etmek gerekir.⁴²

Fakat bu görüş çok soyuttur. Bir kere önerilen hakkın ne çeşit bir hak olacağı açıklıkla belirtilmemiştir. Ayrıca pozitif hukuk sistemimiz yönünden, mülkiyetle bekçilik ödevi arasında yer alan bir hakkın varlığı da ileri sürülemez. Burada bir yandan mülkiyetten doğan yetkilerin kullanılabilmesi, öte yandan da kamu gücüne dayanılarak bazı girişimlerde bulunulabilmesi anlatılmak isteniyorsa, o zaman kamu malları üzerinde, özel hukuk-kamu hukuku nitelikli bir mülkiyetin geçerli olduğu görüşünde bulunanların yanlıları⁴³, bu görüş için de geçerli olacaktır.

2 — Toplumun serbest yararlanmasına açık olan malların (dolayısıyla kıyıların) mülkiyet konusu olup olamayacağı :

Buraya dek ele aldığımız görüşlerin yandaşları, genellikle kamu mallarının çeşitleri arasında bir ayırım yapmadan görüşlerini ortaya koymuşlardır. Fakat kanımızca kamunun serbest yararlanmasına açık olan ve Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan mallar -dolayısıyla kıyılar- bakımından konuyu ayrıca ele almak zorunludur. Bu mallar üzerinde mülkiyetin söz konusu olup olamayacağını belirlerken, bu malları öteki kamu mallarından ayırık tutarak sonuca varmak gerekir.

Öteki kamu malları için belki sorun tartışılabilir ve öteki kamu malları için yukarıda belirtilen görüşlerden birini benimseme olanağı bulunabilir.

Fakat kamunun orta/ yararlanmasına açık mallar, dolayısıyla kıyılar, kimse'nin mülkiyetinde değildir. Kanımızca bunlar üzerinde ne özel mülkiyet, ne kamu mülkiyeti geçerlidir. Bunlar kimse'nin mülkiyetinde olmayan sahipsiz mallardandırlar.

Sahipsiz mallar kavramı iki biçimde anlaşılır; dar anlamda sahipsiz mallar ve geniş anlamda sahipsiz mallar⁴⁴.

Dar anlamda sahipsiz mallar, üzerlerinde özel mülkiyet kurulması olanağı bulunan, özel mülkiyete elverişli olan, fakat buna karşın üzerlerinde henüz mülkiyet kurulmamış bulunan ve kimseye ait olmayan mallardır.

Buna karşılık **geniş anlamda sahipsiz mallar**, doğal yapıları gereği, üzerlerinde mülkiyet kurulması olanağı bulunmayan, ya da toplum için taşıdıkları önem dolayısıyla üzerlerinde mülkiyet kurulması, yasakoyucu tarafından uygun görülmeyen yerlerdir. Bu gibi yerlerden herkes serbestçe ve eşitlikle yararlanır. Kıyılar da bu çeşit geniş anlamdaki sahipsiz mallardandır.⁴⁵

⁴² Derbil, Süheyy : İdare Hukuku, Ankara 1959 sh. 408.

⁴³ bk. sh.

⁴⁴ Bu kavramlar için bk. Akipek, Jale : Türk Eşya Hukuku (Aynı Haklar) 1. Kitap, Zilyetlik ve Tapu Sicili, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Ankara 1972, sh. 44. vd; Akipek : Orman Arazisinde Üst Hakkı, 10.

⁴⁵ bk. sh. Düren : 32 - 33, 61, 63 - 64.

Bu gibi geniş anlamdaki sahihsiz mallarla idare arasındaki ilişkilerin niteliği konusunda öteki hukuk düzenlerinde bir kurala rastlanmadığı halde Türk ve İsviçre Medenî Kanunları, kamunun ortak yararlanmasına açık bu gibi yerlerin "Devletin hüküm ve tasarrufu altında" olduğunu belirtmektedirler (MK. 641, ZGB. 664).

Kanımızca buradaki "Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunma" deyi mi, kamu mülkiyeti olarak bile değerlendirilemez. Bu gibi yerler, kimsenin mülkiyetinde değildir. Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunma deyi mi, yalnızca Devletin (idarenin) bu mallar üzerinde bir denetim ve gözetim yetki ve görevine sahip olduğu anlamına gelir. Medenî Kanunumuzdaki "hüküm ve tasarruf" deyimlerinden "tasarruf" terimi hiç bir şekilde, Medenî Kanun anlamındaki tasarruf olarak anlaşılabilir. Buradaki hüküm terimini, denetim; tasarruf terimini de, gözetim olarak anlamalıdır. Gerçekten de idare, bu gibi yerler üzerinde tasarrufta bulunamaz.⁴⁶ Yalnızca bu gibi yerlerin korunabilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi ve halkın buralardan kesinlikle yararlanmasını sağlayabilmek için, Devlet, bu gibi malların korunmasına ilişkin önlemleri almaya ve bunlardan yararlanmaya ilişkin düzenleme getirmeye yetkilidir (Anayasa md. 10, 11)⁴⁷.

Bu yetki ve ödevler gözetim ve denetim ödevinin bir sonucu ve Anayasamızın (md. 10, 11) buyruğudur.

İdarenin bu gibi mallar üzerinde yalnızca kamu hukukundan doğan bir denetim ve gözetim yetkisi bulunduğu yolundaki görüşümüzü aşağıdaki gerekçelerle pekiştirebiliriz.

(a°) Medenî Kanunumuz gereğince, mülkiyet ve öteki aynı haklar, ancak tapu siciline yapılacak bir tescille doğar (MK. 918, 929). Yani bir taşınmaz üzerinde mülkiyet kurulabilmesi için tescilin gerekli ve aynı zamanda olanak içinde bulunması gerekir. Ne var ki Medenî Kanunumuzun 912 nci maddesi kamunun yararlanmasına sunulan ve kimsenin mülkiyetinde bulunmayan malların tapu kütüğüne tescil edilemeyeceğini, buna karşılık bu gibi taşınmazlar üzerinde mahdut bir aynı hak söz konusuysa bunun tescil edileceğini belirtmiştir. Böylelikle Medenî Kanun bu gibi mallar üzerinde sınırlı aynı haklar kurulabileceğini kabul ettiği halde mülkiyet kurulamayacağını belirtmektedir.

(b°) Devletin ve ilgili kamu kuruluşlarıyla bu gibi mallar arasındaki ilişkilere değinilirken, öğretide genellikle ilgili kamu kuruluşunun bunlar üzerinde denetim ve gözetim yetkisi (Aufsichts-und Überwachungszuständigkeit bulunduğ u⁴⁸ ve ilgili kamu kuruluşunun bunların durumlarının korunması (Sicherung des Bestandes) kullanılmalarının düzenlenmesi (Regelung der Benutzung) konularında yetkili olduğ u⁴⁹ belirtilmektedir.

⁴⁶ Yargıtay İçt. Bk. 13.3.1972, E. 970/7, K. 972 - 4 (RK. 1972, s. 4 - 5, sh. 25). Zevkililer : 52 - 53

⁴⁷ İlgili Kamu Kuruluşu; ortak yararlanmaya sunulan bu gibi yerlerin korunabilmesi, tehlikelerden uzak tutulması, kullanılmasının kolaylaştırılması için gerekli önlemler ve işlemler için yetkilidir. bk. Wolff - Bachoff : 510, Düren : 102

⁴⁸ Wolff - Bachof : 484 501 - 502.

⁴⁹ Wolff - Bachof : 484

(c°) Öğretilde, kamu mallarının çeşitleri arasındaki ortaklaşa hukukî özelliklerin çok az olduğu, bu ortak özelliklerin ancak kamu malî niteliğinin kazanılması ve yitirilmesi konularında karşımıza çıktığı, bunun dışında, Eşya Hukuku ilişkilerinin her çeşit kamu malî için ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir⁵⁰.

Gerçekten de kamunun, serbest yararlanmasına sunulan yerlerdeki ortak yararlanmanın öteki kamu mallarından yararlanmaya karşılık özellik taşıdığı ve bu çeşit yararlanmanın kendine özgü bir yararlanma olup bir çok özel düzenlemeye gereksinme gösterdiği kabul edilmektedir⁵¹ ve bu yararlanma hakkının niteliği de tartışmalıdır⁵².

(d°) Kamu malları üzerinde mülkiyetin söz konusu olup olamayacağı hakkındaki değişik görüşlerin herbirinin, kamunun ortak yararlanmasına açık yerler -özellikle deniz kıyıları- bakımından daha titiz davrandıkları ve bu gibi yerleri ayrı tuttukları görülmektedir.

Örneğin kamu malları üzerinde kamu mülkiyetinin geçerli olduğunu ve idarenin de tipki malikler gibi kamu mallarını kullanıp gelirlerinden yararlandığını ileri sürenler bile, yine de idarenin bazı mallar üzerinde -kamunun serbest yararlanmasına sunulmuş mallar- doğrudan doğruya bir yararlanma hakkı olmadığını, bunlardan, toplumun doğrudan doğruya yararlandığını belirtmek zorunda kalmışlardır⁵³. Bu, bir anlamda, kamunun serbest yararlanmasına açık mallarda bu görüş taraftarlarının benimsediği biçimde tam bir kamu mülkiyetinin bile söz konusu olamayacağına kanıttır.

Kamu malları üzerinde hem özel, hem de kamu hukuku karakterli bir mülkiyetin geçerli olacağını ve kamunun ortak yararlanmasına sunulan mallar üzerindeki mülkiyetin özel mülkiyet olacağını kabul edenler bile⁵⁴, deniz kıyıları ve genel sular gibi yerlerde özel mülkiyetin söz konusu olamayacağını söylemek zorunluğunu duymuşlardır.

Hatta kamunun ortak yararlanmasına açık mallara öylesine önem verilmiştir ki, bazıları, kamu malî teriminin yalnızca bu mallar için geçerli olacağını savunmuşlardır. Yani bu mallar kesinlikle özel mülkiyete konu olamayacaklardır, bazı yasalarda da bu görüşün benimsendiği görülmüştür⁵⁵.

(e°) Medenî Kanunumuzun 641 inci maddesinde de, aksi kanıtlanmadıkça, toplumun yararlanmasına açık sular ile tarıma elverişli olmayan yerler, kayalar, tepeler, dağlar ve onlardan çıkan kaynaklar kimsenin mülkü değildir, yani bunlar mülkiyet altında değildir. Medenî Kanunun adı geçen maddesi, bu gibi yerlerin devletin hüküm ve tasarrufu -yani gözetim ve denetimi- altında olduğunu kabul eder. Ayrıca aynı maddede, bu gibi yerlerin işletilmesi, buraların kullanıl-

50 Erichsen/Martens : 316 - 317

51 Forsthoff : 389; Wolff - Bachof : 483, 506 - 507,

52 bk. dipnot. 33

53 Düren : 48

54 Balta : 120, 124.

55 Elsele : Über die Rechtsverhältnisse des res publicae in publico usu nach röm. schem Recht, 1973. (Forsthoff, sh. 380 dipnot 5).

ması ve bunlardan yararlanılmasıyla ilgili özel kurallar çıkarılacağı belirtilir. Bu düzenleme de, buralarda kamu mülkiyetinin bile geçerli olmayacağı⁵⁶, Devletin bu gibi yerleri gözetme ve denetleme yetkisinin bir sonucu olarak, bunların kullanılmasına ilişkin özel kurallar çıkaracağını kanıtlar.

Medenî Kanununun bu kuralına dayanılarak, çeşitli özel yasalarda, kamunun ortak yararlanmasına açık mallarda mülkiyetin zamanasımıyla kazanılmayaacağı (Toprak ve Tarım Reformu Öntedbirler Kanunu md. 20/son fıkra), bunların kamu borçları için haczedilemeyeceği (İcra İflas K. 82), tapuya kayıtlarının zorunlu olmadığı (Tapulama K. 35, 36, Medenî K. 912), bunlar üzerinde mülkiyetin söz konusu olmadığı (Tapulama K. 35)⁵⁷ belirtilmiştir.

(f°) Anayasamız da 130 uncu maddesinde, Tabii servetler ve kaynakların "Devletin Hüküm ve Tasarrufu Altında" olduğunu belirtirken, bunların mülkiyet konusu olamayacağını, yani Devletin hüküm ve tasarrufu altında olmanın, gözetim ve denetim anlamına geleceğini söylemek istemiştir⁵⁸. Nitekim Anayasa Mahkemesinin Anayasanın ilgili maddesine verdiği anlam da bu yöndedir. Anayasa Mahkemesi, ilgili kararında, "Anayasa Tabii servetleri ve kaynakları Medenî Kanun hükümlerine bağlı özel mülkiyet kapsamı dışında bırakmakta onlara devletin devlet olma niteliği ile eli altında tuttuğu nesnelere düzeni içinde yer vermektedir... Anayasanın 130 uncu maddesi tabii servetlerin ve kaynakların Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu açıklamakla aynı zamanda bunların mülkiyet konusu olamayacağını da hükme bağlamıştır..." sonucuna varmıştır⁵⁹. Bu kararda kullanılan "eli altında tutma" ve "mülkiyet konusu olamaz" deyimleri de, Devletin bu gibi yerlerde yalnızca bir denetim ve gözetim yetkisine ve ödevine sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Yargıtayımız da, 1972 tarihli İçtihadî birleştirme Kararıyla, bu gibi yerlerin Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan sahihsiz mallardan sayılacağını çok yerinde bir tutumla kabul etmiştir⁶⁰.

3 — Deniz kıyılarının özel durumu yönünden mülkiyetin söz konusu olup olmayacağı :

Ashında kamunun yararlanmasına açık mallar için şimdîye dek söylediklerimiz, deniz gölü ve akarsu kıyıları için de geçerlidir. Ancak bu çeşit mallar içinde de kıyıların taşıdıkları önem nedeniyle onları ayrıca ele alıp, bunlar üzerinde mülkiyetin söz konusu olamayacağını üstüne basa basa söylemek gerekir. Yargıtayımızın da 1972 tarihli İçtihadî Birleştirme Kararında belirttiği gibi, "...Bir ülkenin sınırları içinde kalan denizlerle kara suları o Devletin kara sularına girdiklerinden menfaati umuma aittir, Medenî Yasanın 641 inci maddesi uyarınca, menfaati umuma ait olan mallar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Kimenin mülkü değildir. Kıyılar ister kumluk-çakılık, ister taşlık-kayalık olsun

56 Karşılaştırınız Düren : 63.

57 Ayrıca bk. Fersthoff : 382, dipnot 1

58 Ayrıca bk. Anayasa : 131

59 Anayasa Mahkemesi 16.2.1965, K. 126/E. 7, (Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi, sayı. 3. sh. 23 - 31).

60 Yargıtay İct. Bk. 13.3.1972. E. 970/7, K. 972. 4. (RK. 1972, s. 445, sh. 25).

denizlerin temadisi olup ondan ayrılması mümkün değildir. Denizden faydalanma kıyıları, vasıtasıyla olur..."⁶¹.

Buna göre kıyılar, geniş anlamda sahihsiz mallardandır, kimsenin mülkiyetinde değildir ve Devletin denetim ve gözetimi altında bulunurlar. Buralardan halk serbestçe ve eşitlikle yararlanabilir. Onların bu yararlanma hakkı kimsece engellenemez⁶². Ancak Devlet buraların korunmasını sağlamak amacıyla gerekli önlemleri alabilir ve bu arada bazı kısıtlama ve yasaklamalar da getirebilir⁶³. Bunların idari tasarruflara konu olacağı da kabul edilemez⁶⁴. Kişilerin buralardan yararlanmaları özel bir izne ya da idarenin tahsis kararına bağlı değildir. Bu nedenle, kişilerin buraları kullanma ve yararlanma konusunda kısmi bir aynı talep haklarının bulunduğu bile ileri sürülmüştür⁶⁵. Kişiler buralardan yararlanırken serbestlikle hareket edebilirlerse de başkalarının buralardan yararlanmalarını engelleyici davranışlardan kaçınmalıdırlar⁶⁶. Örneğin kıyılar özel kişilerce çevrilip, buralardan halkın yararlanması engellenemez. Yoksa yapılan bu davranış Borçlar Kanunu anlamında bir haksız fiil, Ceza Kanununun 188 inci maddesi anlamında da suç sayılır⁶⁷. Bu gibi yerlere sınırdış olan taşınmazların malikleri, öteki kişilere karşın buraları daha sık kullanırlar, fakat bu hiç bir zaman bir öncelik hakkı olarak kabul edilemez, yalnızca eyimli durumun zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkar⁶⁸.

SONUÇ :

Kıyılar kimsenin mülkiyetinde olmayıp, geniş anlamdaki sahihsiz mallardandır. Bunlar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadırlar. Bu da, Devletin bu mallar üzerinde yalnızca herkesin yararlanabilmesini kolaylaştırma ve buraların korunmasını sağlamaya yönelik bir denetim ve gözetim yetkisine sahip olduğu anlamına gelir. Bu gibi yerlerde ne özel mülkiyet, ne kamu mülkiyeti ne de karma nitelikli bir mülkiyet vardır. Bu gibi yerler toplumun serbest yararlanmasına açıktır ve buralardan herkes eşitlikle ve ücretsiz yararlanır.

61 Yargıtay İkt. BK. 13.3.1972, E. 1970/7, K. 1972/4 RK. 1972. s. 4, sh. 25 Ayrıca bk. İmar K. Eki, 7, 8. maddelere ilişkin Yönetmelik md. 1. 05/b 4, 1. 06/3. (ve bu yönetmeliğe bağlı 63 sayılı Genelge md. 4). bk. sh. 2.

62 Zevkililer : 52-53,

63 Forsthoff : 390, Wolff - Bachof : 507, 510

64 Forsthoff : 383, 388

65 Erichsen/Martens : 328, 351 - 352 Forsthoff : 389 - 390 (Forsthoff, bunun bir subjektif kamusal hak olduğunu -subjektif öffentliches Recht- ileri sürmüştür); Wolff - Bachof : 486 - 487, 507

66 Forsthoff : 393, Stritter : 6

67 Sungurbey : 200, Zevkililer : 53

68 Forsthoff : 394-395, Wolff - Bachof : 512-513, 516